

DANAŠNJE FILOZOFSE STRUJE NA FRANCOSKEM¹

Za uvod si oglejmo najvažnejše francosko slovstvo, ki obravnava današnje filozofske struje na Francoskem. Najobsežnejše delo, ki vsebuje celotno zgodovino filozofije, je E. Bréhier: *Histoire de la philosophie*, končano l. 1932. Samo moderno filozofijo obravnavajo: D. Parodi: *La philosophie contemporaine en France*. Tretja izdaja je izšla l. 1925 in uživa velik sloves. Avtor se prišteva k idealistični struji. Najpopolnejše delo o sodobni francoski filozofiji je pa J. Benrubi: *Les sources et les courants de la philosophie contemporaine en France*, v dveh knjigah iz l. 1933. Obsega nad 1000 strani. Isti avtor je prej obdelal sodobno francosko filozofijo v angleščini in v nemščini. Kratka, vendar točna in poučna je: *La philosophie chrétienne de Descartes à nos jours*. Avtor, jezuitski pater J. Souilhé, skuša v njej določiti, kakšen je vpliv krščanstva na moderno filozofijo. Zanimiva je zbirka: *Philosophes et savants français du 20e siècle*, ki je izšla v letih 1926—30. Obsega petero knjig različnih avtorjev in obravnava metafiziko, filozofijo znanosti, etiko, psihologijo in sociologijo. Podaja kratek življenjepisa, nato pa daljše značilne odlomke iz del najvplivnejših mislecev. Tudi v zbirki: *Tableau du 20e siècle* se nahajata dve knjigi, ki jih je treba omeniti, in sicer: *La pensée*, ki je posvečena filozofiji, leposlovju in religioznemu slovstvu, ter *Les sciences*. Obe deli sta iz l. 1935.

Ti zgodovinarji filozofije podrejajo precej vsak po svoje posamezne filozofe velikim idejnim tokovom. Mi jih bomo razporedili po sledečih skupinah: scientizem iz srede prejšnjega stoletja, kritika znanosti ali epistemologija, idealizem, Bergson in sorodni duhovi, novi realizem in tomizem.

I

Najprej moramo torej poseči malo nazaj. Kar je bil v Nemčiji sredi prejšnjega stoletja materializem, to je bil v isti dobi na Francoskem tako imenovani scientizem, to je struja, ki je menila, da lahko pozitivna znanost — s tem so mislili zlasti fizikalno matematično vedo — reši vse probleme in zadosti vsem človeškim težnjam, tudi umetnostnim, npravnim in verskim. Teoretično podlago scientizmu je dal Auguste Comte s svojim zakonom o trojnem stanju, »la loi des trois états«. Po tem »zakonu« se človeštvo razvija v čisto določeni smeri, tako da prehodi po vrsti tri stopnje: teološko, ko razlaga pojave z nadnaravnimi bitji in silami, filozofsko, ko gradi obsežne teorije in pozitivno — ki je pravkar nastopila — ko upošteva samo pozitivna izkustvena dejstva.

¹ Predavanje v Filozofskem društvu v Ljubljani, dne 9. maja 1936.

Pozitivizem je v svojem jedru skepticizem. Teoretičnim razlagam ne veruje ničesar, praksa je njegov edini cilj, resnica mu je prazna beseda. Toda znanost, ta znanost, ki je doživljala v devetnajstem stoletju uspeh za uspehom kakor še nikoli dotlej, se ni mogla zadovoljiti s skromno vlogo, ki jo ji je bil odkazal Comte. Da je izpodrinila in za vedno nadomestila teologijo in filozofijo, to ji je laskalo. Ni se pa hotela ponižati do dekle, ki bi ji naj bila edina naloga, da skrbi za vsakdanji kruh. Zato se je kaj kmalu sama napihnila v svetovni nazor, v filozofijo in celo v religijo. Njeni pristaši so jo oboževali. »Slednjič se je vendar približala — tako jo pozdravlja T a i n e, tipični zastopnik in veliki filozof scientistične dobe, kakor ga naziva Bourget — in bliža se človeku. Od vidnega sveta in zvezd, od kamenja in rastlin, kamor so jo prezirljivo omejevali, se mu bliža. Sedaj se loteva človeške duše same s svojimi točnimi instrumenti, ki prodirajo do bistva in ki je tristoletna izkušnja dokazala njihovo fineso in natančnost. S seboj pa prinaša svojo umetnost, svojo moralo, svojo politiko, novo vero. Naša naloga je, da vse to izluščimo.«² Comte je odklanjal filozofijo, ker ne ugotavlja samo, temveč skuša tudi razumeti in razložiti, ker se sprašuje po bistvu pojavov, po substancah, po vzrokih in učinkih, po cilju človeštva in vesoljstva. Scientizem je prav tako zavračal filozofijo, toda prisvojil si je njene naloge in sanjal, da bo proniknila znanost vesoljstvu do zadnjih globin in mu izvabila najskrivnejšo tajno, da bo odkrivala vedno splošnejše in vedno višje zakone, ter se ustavila šele, ko bo zadela na vrhovni zakon, na najvišji obrazec, na »večni aksiom«, in iz njega izvajala vse pisano vesoljstvo do zadnjih podrobnosti, kakor izvaja matematik iz enačb lastnosti geometričnih likov. Znanost bo napredovala, »dokler se nam naposled ne razodene vsa narava — to je zopet Taine, ki govori — v svojem najglobljem bistvu kot čisti abstraktni zakon, ki se drobi v podrejene zakonitosti in brez nehanja rodi v prostoru in času poedince ter ves brezkončni tok pojavov.«³ Še znamenitejše je drugo mesto: »Na najvišjem vrhuncu bitja, na skrajni meji svetlobnega nedostopnega etra, tam se izgovarja večni aksiom in odmev tega stvariteljnega obrazca traja in tvori v svojem neizčrpnem valovanju vse brezkončno vesoljstvo... Tvar in misel, zemlja in človek, gmote sonc in bežni utrip žuželke, življenje in smrt, bolest in veselje, vse to ga izraža, pa vse to ga ne izrazi.«⁴ Tudi Renan, ta čarobni stilist, ne najde besedi, da bi proslavil pozitivno znanost. »La Science!« Francozi so jo začeli pisati z veliko začetnico.

Viktor Hugo ima v svojem romanu Notre-Dame de Paris patetično mesto, kjer opisuje arhidiakona, kako zre ves zamišljen na veličastno katedralo, nenadoma pa se zdrzne, stegne roko proti knjigi, ki leži pred njim odprta na mizi, pokaže z levico na Notre-Dame in melan-

² Paul Bourget, *Essais de psychologie*, Paris 1924, T. I., str. 229.

³ Bourget, 228.

⁴ Bréhier. *Histoire de la philosophie*, T. II., str. 940/41.

holično pogleda od knjige proti cerkvi, rekoč: »Hélas! ceci tuera cela«, žal, to bo ubilo ono. Ko so leta 1889 za svetovno razstavo v Parizu, ki je nosila vse znake nadutega scientizma, postavili Eiffelov stolp, ga je nekdo primerjal z notredamskimi stolpi in citiral Hugojeve besede: »Ceci tuera cela«, znanost, tehnika bo ubila religijo. Citat je tako dobro izrazil scientistično prepričanje dobe, da je mahoma postal krilatica.

Scientizem s svojo zgolj povnanjeno pozornostjo, kakor bi dejal naš Veber, je bil prava slana za duhovne vede. Religijo in filozofijo je že tako odklanjal. V psihologiji je pozabil na dušo in doživlja in upošteval samo merljive telesne reakcije, v leposlovju se je javljal kot naturalizem à la Flaubert in Zola. O Flaubertovih junakih so rekli, da so asociacije predstav, ki se sprehajajo, brez iniciative, brez duše, prav kakor je to zahtevala takratna psihologija. Zola pa sam pravi po enem izmed svojih junakov, da hoče »študirati človeka, kakor je, ne več metafizičnega človeka, ampak fiziološkega, ki ga določa okolje in ki deluje po vplivu svojih organov... Mi smo pozitivisti, evolucionisti... Kdor govori o psihologiji, je izdajalec resnice. Sicer pa fiziologija in psihologija nista dovolj. Prva je proniknila v drugo, da sta danes eno in človek je postal mehanizem, ki ni nič drugega, kakor vsota vseh njegovih funkcij.«⁵ Reakcija proti tej mehanizaciji življenja je nastopila kmalu na vseh področjih. Zato so tudi domala vse sodobne filozofske struje s kakega vidika obenem odpor proti pozitivizmu in scientizmu.

Zapoznili pristaš scientizma je bil Feliks Le Dantec, ki je umrl l. 1917. O njem pravijo, da je s takim ognjem pobijal filozofijo in filozofiral o eksaktni, eksperimentalni znanosti, da ni imel časa za eksperimente. Po svojem preprostem materializmu, ki rešuje težave s tem, da jih prezre, ali da jih odrine v davno preteklost in v nedostopne delce, kakor mu očita Parodi, se je izmed vseh scientistov še najbolj približal kakemu Büchnerju. Ako pregledamo Le Dantecovo delo, zaključuje Parodi, nam postane napredek moderne filozofije mnogo razumljivejši. S takšnimi rešitvami se res ni bilo mogoče zadovoljiti. Le Dantec ni imel nobenega naslednika.

Vpliv scientizma se je ohranil do danes v Durkheimovi sociološki šoli, ki naobrača pozitivistično metodo na družbo. Socialne pojave, tako uči, je treba študirati »od zunaj«, kot reči, »comme des choses«. Družabni organizmi so svojska bitja z lastnimi zakonitostmi, ki so povsem nezavisne od zakonitosti poedincev, ki tvorijo družbo. Kakor je človeški organizem posebno bitje, ki odloča o usodi posamičnih celic, tako je družba zopet višja bitnost, ki z neodoljivo silo deluje na poedince. Nenadoma se pojavi »družabni val«, recimo samo-

⁵ Gl. *Le matérialisme actuel*, zbirka predavanj, ki so jih imeli o materializmu Bergson, Poincaré, Gide, Wagner, Firmin Roz, de Witt-Guizot, Friedel, G. Riou. Paris 1933, str. 124.

morilni val, ki mu je Durkheim posvetil posebno študijo, pa si izbere v posameznikih svoje žrtve, ne da bi se mu mogel kdo upirati.

Durkheim je umrl leta 1917. Njegovo delo nadaljuje Lévy-Bruhl, ki tudi urejuje glasilo te šole: »*Revue Philosophique*«. Struja je s svojimi radikalnimi in izvirnimi idejami zbudila spočetka veliko zanimanje in si še danes lasti na univerzi monopol na socialno filozofijo. Vendar so se je Francozi že hudo naveličali.

Tudi etika je v smislu te struje posebna veja sociologije. Etični problemi so postali v laični Franciji posebno pereči. Krščansko moralo, ki so jo vrgli iz vseh državnih šol, je bilo treba s čim nadomestiti. Durkheim je zapisal v svojem prvem delu l. 1893: »Sedaj je naša prva skrb, da si izdelamo moralo.« Ta struja jo je delala po sociološki pozitivistični metodi: Etika je veda. Veda pa nič ne predpisuje, kako naj bo, marveč opisuje, kako je. Filozofska etika bo z objektivnimi statističnimi metodami samo ugotovila, kako ljudje žive. Zgled: Kaj je n. pr. odgovornost? Kdo je odgovoren? Fauconnet v svoji knjigi *La responsabilité* iz l. 1920 tako-le odgovarja: Poglejmo dejstva! Vojska zasede sovražen kraj in si vzame talce. V kraju nastane upor, talce postrele. Zakaj? Poveljnik jih je napravil odgovorne. Kdo je torej odgovoren? Tisti, ki ga družba odloči v to, da nosi sankcije za škodljiva dejanja. Osebna krivda je pri tem kaj postranska stvar.

Toda kako po takih načelih urediti posameznikovo in družabno življenje? Pravi sociolog se bo nasmehnil. Kdo pa naravi predpisuje zakone? In človek je vendar tudi del narave. Isti determinizem vlada povsod.

Resni moške se s skrbjo sprašujejo, kaj bo, če se ta nazor razširi iz predavalnic v življenje. Na srečo so za zdaj še načela krščanske etike splošna last. Pa že Renan, ki ni bil baš ozkosrčen, se je bal za bodočnost. »Gospod, tako je dejal Cherbuliezu, ko je bil ta sprejet v francosko akademijo, sedaj še živimo od sence, od dišave, ki jo še vedno razširja izpraznjena vaza. Za nami bodo živeli od sence te sence. In pride mi včasih, da se zbojim, da bo to nekoliko premalo.«

Ta in mnogi drugi neuspeli poskusi, da bi zgradili laiško etiko, so morda najboljša apologija krščanske morale.

II

Sociologizem Durkheimove šole je zadnja postojanka, kjer se še izživlja scientizem prejšnjega stoletja, povsod drugod je podlegel in izginil. Ironija usode je celo hotela, da je doživel odločilni poraz prav na tistem področju, kjer se je čutil najvarnejšega, v pozitivni znanosti. Znanstveniki strokovnjaki, ki so začeli razmišljati o najglobljih temeljih svojih ved, so prišli do zaključkov, da so prav najsplošnejša načela in zakoni, ki so jih scientisti smatrali za absolutno, pozitivno dokazano resnico, znanstveno sploh nedokazljivi. Zamajali so se te-

melji znanosti, scientizem se je zrušil vase kakor preluknjana žoga, javnost pa se je zanihala v drugo skrajnost in z Brunetièream proglasila »la banqueroute de la science«. Fizikalne vede so zašle v krizo, ki je še do danes niso premagale. Vodilni znanstveniki še vedno ne vedo, kakšen pomen naj pripisujejo svojim izsledkom. To stanje je pri nas dobro predočila dr. Vidmarjeva knjiga: *Moj pogled na svet*.

Največji delež pri tej kritiki znanosti ali epistemologiji, kakor tudi nazivajo to novo filozofsko panogo, imajo Francozi. Angleški fizik in astronom, znani pisatelj poljudno znanstvenih del, James Jeans pravi, da so proti koncu 19. stoletja filozofi še vedno debatirali, ali je mogoče zgraditi stroj, ki bi mehanično proizvajal misli kekega Newtona, dočim je povprečen naravoslovec že davno vedel, da niti luč sveče ali padec jabolka ni kaj zgolj mehaničnega.⁶ Toda moti se Jeans. Početnik modernega indeterminizma ni fizik, ampak francoski filozof Emil B o u t r o u x.⁷ Že leta 1874, ko je bil scientizem na višku, je izdal drobno knjigo z revolucionarnim naslovom: *De la contingence des lois de la nature*, o prigradnosti naravnih zakonov. Kako? Naravni zakoni da niso nujni, večni, nespremenljivi? Vsak, pa bodisi najmanjši dogodek da ni v vseh podrobnostih za vso večnost vnaprej določen? Mladina, ki ji je železni determinizem jemal ves polet, je zadihala. »Živo se spominjam olajšanja,« pravi Archembault, »ki so ga prinesle mojim osemnajstim letom analize te čudovite drobne knjige, ki sem jo menda čisto slučajno odkril: *La contingence des lois de la nature*.«⁸ Gibanje, ki ga je sprožil filozof, so nadaljevali znanstveniki. Nastopili so fizik P. D u h e m, fizik in matematik H. P o i n c a r é, ki ga tudi naši znanstveniki mnogo navajajo, matematik in filozof E. L e R o y, kemik in filozof E. M e y e r s o n. Prav tega zadnjega, ki je morda največji med vsemi, si hočemo nekoliko поблиže ogledati.

Emil Meyerson je poljski Jud iz Lublina. Študiral je kemijo pri Bunsenu v Nemčiji, nato se je preselil na Francosko in delal v laboratoriju v Collège de France. Od l. 1889 se je posvetil filozofiji. Njegova dela na tem področju so: *Identité et réalité* iz l. 1908, *De l'explication dans les sciences* iz l. 1921, *La déduction relativiste* iz l. 1925,

⁶ Der Weltenraum und seine Rätsel (The misterious universe), str. 36.

⁷ Po predavanju sta me dva gospoda blagovolila opozoriti, da tudi Boutroux ni sprožil epistemološkega gibanja, marveč pred njim že drugi, zlasti A. Cournot (1801—1877), ki ga tudi Benrubi naziva »un grand précurseur de la Critique de la science« (l., str. 333). V njegovih spisih se res nahajajo ideje, ki so jih pozneje razvijali epistemologi. Toda Cournot je dolgo ostal osamljen in nepoznan, kakor omenja Parodi, med njim in epistemologi ni pravega stika, zato smatrajo Francozi vobče Boutrouxa za začetnika te struje. Tako pravi n. pr. Brunschvicg o njegovi knjigi, ki jo omenjamo zgoraj, da je bila uvod »au renouvellement de la critique scientifique« (L'expérience humaine et la causalité physique, str. 522). Prim. tudi Archembaultovo izjavo zgoraj.

⁸ Le témoignage d'une génération, str. 186, Paris 1924 (zv. 2. v zbirki Cahiers de la nouvelle journée).

Du cheminement de la pensée v treh knjigah iz l. 1931, *Réal et déterminisme dans la physique quantique* iz l. 1933. Umrli je decembra l. 1934.

Meyerson se je šolal v dobi, ko je prevladoval pozitivizem in scientizem. »Moje izhodišče,« tako pravi, »je bil empirizem, ta splošna vera fizikov in kemikov v drugi polovici prejšnjega stoletja. Oprl sem se na ta ozkosrčni, pa jasno začrtani nazor, ki ga je izdelal o znanosti pozitivizem, in skušal sem pokazati pred vsem eno precizno točko, kjer je ta sestav očitno nezadosten, namreč glede zakonov o ohranitvi.«⁹ Njegovi učitelji so bili, kakor sam pravi, Boutroux in Bergson, Poincaré in Duhem.¹⁰

Sprva je nameraval pisati zgodovino kemije. Pri zbiranju gradiva je opazil, kako človeški duh, ki se javlja v znanosti, od početka do danes sledi istim zakonom. Znanost vseh časov skuša razlagati pojave, ki jih je ugotovila, in vse razlage streme vedno za istim ciljem: izvesti novo na staro, neznano na znano, z eno besedo, istovetiti sedanje, nerazumljivo, s čim prejšnjim, razumljivim. Tako so delali grški atomisti, tako dela sodobni fizik. Znanost razlaga, razlagati se pa pravi istovetiti. V kolikor pojava ni mogoče istovetiti s čim znanim, v toliko je nerazumljiv. Segrejem kos železa in vidim, da se poveča. Ali je prirastek nastal iz nič? Nemogoče. Kaj stori znanost? Razstavi snov v molekule in pravi: Molekule, ki so tvorile snov pred segrevanjem, so ostale še vedno iste, samo razdalja med njimi se je povečala. Razdalja, prostor je pa itak nič, novo stanje torej lahko istovetim s prejšnjim, pojav je razložen. — Zaženem kroglo, ki zadene v zid. Krogla se ustavi in segreje. Čuti mi povedo samo, da je gibanje prenehalo in da se je nenadoma pojavila toplota. Torej se je gibanje spremenilo v nič, toplota pa iz nič nastala? Nedopustno, pravi razum. Iz nič ni nič. Ako hočemo pojav razumeti, ne samo konstatirati, moramo novo stanje kako istovetiti s starim. V tej zadregi si znanost ustvari pojem energije in izjavi, da toplota ni nova, ampak je sedanja toplotna energija po količini enaka prejšnji kinetični energiji gibajoče se krogle. Zopet istovetenje: ista energija prej in pozneje. To je bistvo vseh znanstvenih razlag. Odtod tolik pomen zakonov ohranitve, kakor so zakon o ohranitvi mase, energije in vzročni zakon. Scientizem je menil, da so to pozitivno dokazana načela, v resnici so pa le umski postulati, zvijske, ki se jih poslužujemo, ko skušamo pokazati, da novo ni novo, ampak da se samo v novi obliki ponavlja staro. Zakon o ohranitvi energije n. pr. se sploh ne da izkustveno dokazati in iz mnogih razlogov. Prvič, nikdo ne ve, kaj je energija; prave opredelbe za to bitnost sploh ni. Dalje, kdor hoče dokazati, da se je kaka stvar ohranila, mora vedeti, koliko je ima v začetku poskusa. Ali se pa da ugotoviti absolutna količina energije v kakem telesu ali sestavu teles?

⁹ *Du cheminement de la pensée*, 624.

¹⁰ *Identité et réalité*, XVIII.

Vzemimo obrazec za kinetično energijo, $\frac{m \cdot v^2}{2}$ »V« znači hitrost.

Ako hočemo določiti absolutno hitrost, moramo najprej najti absolutno mirujočo točko. Toda take točke izkustvo ne pozna, moderna relativnostna teorija jo pa naravnost načelno zanika. »V« v našem obrazcu ostane torej nedoločena količina, absolutne množine energije ni mogoče ugotoviti. Iz tega pa sledi, da se izkustveno ne da dokazati, se li energija večja, manjša ali ohranja. Zakon o ohranitvi energije je za znanstvenika postulat, ki ga morda upraviči filozofski premislek, pozitivna znanost pa že načelno ne. Isto je treba reči o vseh drugih oblikah zakona ohranitve.

Potemtakem pa sega filozofija prav v osrčje znanosti in čiste »pozitivne« vede sploh ni? Seveda ne, odgovarja Meyerson. Človeški razum je vendar povsod isti. Zato med razmišljanji preprostega človeka ali znanstvenika ali filozofa ni bistvene razlike. Prvi kakor drugi kakor tretji skuša razlagati pojave in jih razlaga s tem, da istoveti. Gledam ali tipam mizo. Oboje je doživljaj. Toda doživljaj se poljubno ponavlja in to ponavljanje ni samo od mene odvisno, kakor če si predstavljam deveto deželo. Doživljaj ne more biti iz nič, z nečim ga moram istovetiti, poiskati mu vzrok. In ker ta vzrok ni moja volja, kakor pri predstavi devete dežele, človek že od nekdanj proicira take doživljaje navzven in jim pripisuje trajen, od doživljanja neodvisen vzrok, zunanji svet. Spontano prepričanje slehernega človeka, da biva zunanji svet tudi takrat, ko ga nikdo ne zaznava, je obenem znanstvena in filozofska hipoteza. Dosledna pozitivna znanost bi se morala zadovoljiti, kar je celo tu pa tam poskušala, z golimi občutki in prav ničesar filozofirati o tem, kaj je »za« njimi, n. pr. o kakih telesih, energijah, elektronih, valovih. Ugotavljati bi mogla le, da n. pr. občutku svetlega sledi občutek ogletega, temu občutek bolečega itd. Take znanosti pa nikoli ni bilo in je nikoli ne bo, ker je nemogoča. »Vsak človek, ne izvzemši znanstvenika,« tako doslovno pravi Meyerson, navajajoč Hamiltona, »filozofira kakor živi. Morda filozofira dobro, morda slabo, toda filozofira nujno. Da, celo tem bolj in tem slabše, čim manj se zaveda te stalne in bistvene funkcije svojega razuma. Smešenje filozofov prav ničesar ne spremeni, kajti, kakor pravi Goblot, filozof je izmed vseh ljudi še najmanj 'metafizičar', znanstvenik je že malo bolj, preprosti človek pa brez meje.«¹¹ Ne »primum vivere, deinde philosophari«, vivere est philosophari!

Temeljni zakoni pozitivnih znanosti torej niso nikake pozitivne ugotovitve, marveč izkustveno nedokazljivi umski, ali če hočemo, filozofski postulati. Razen tega šele teorija, ki je plod filozofskega mišljenja, poveže dejstva v znanstveni sestav. Gola dejstva prav tako niso veda, kakor kup kamenja ni palača. Kdor se baha s čisto »pozitivnostjo«, ne ve, kaj govori.

¹¹ Déduction relativiste, 76/77.

Enako ničeva je druga teza scientizma, da bo znanost odkrila zadnjo tajno vesoljstva, najvišji zakon, vrhovni aksiom.

Cilj znanosti je istovetenje, »identification«, toda realnost se upira tej umski težnji s svojimi nedoumljivostmi, »l'irrationnel«. Ne razumem ure. Urar mi jo »razloži«, kolesce za kolescem. Vidim, da ura ni nič drugega, kakor posebna sestava delov, ki jih poznam. Dobro, sedaj razumem uro. Kaj pa kolo? Fizik in kemik mi ga bosta razstavila. Tudi ustroj kovine razumem. Kaj pa molekula? Še jo bodo razdrobili. Kaj pa atom, atomsko jedro, elektron, valovanje? Samo dvoje je mogoče: Ali bo znanost odkrila zadnjo sestavino vesoljstva ali ne. Ako ne, je konec scientističnih nad. Ako da, potem bo znanost pač ugotovila, kakšne lastnosti ima ta zadnja sestavina, toda zakaj je takšna in tolika, zakaj sploh je, na ta vprašanja pri res zadnji sestavini odgovor že načelno ne bo mogoč, ker je pač zadnja in njenih lastnosti ne moremo izvajati iz kakih bolj znanih pojavov. Na koncu poti torej vsekakor preži na človeško znanost nerazrešljiva uganka.

Pa ne le na koncu. Pri vsakem istovetenju smo naleteli na delne nedoumljivosti, samo da smo jih prezrli. Mi smo sicer istovetili, toda istovetenje — identification — ni istovetnost — identité —. Ko bi novi pojav bil res popolnoma istoveten s prejšnjim, potem bi ne bila dva, ampak eden. Nekaj je na drugem, kar ga loči od prvega, in prav to je ostalo nerazloženo in nedoumljivo. Mar je res vsota kvadratov na katetah pravokotnega trikotnika istovetna s kvadratom na hipotenuzi, da lahko stavim med oboje matematični enačaj? Da, če izjavim, da lega in oblika nista nič, ampak samo ploščina. Krojač pa ve, da ni vseeno, ako ima en večji kos ali dva manjša. In žejen človek se nikakor ne bo hotel zadovoljiti z dvema plinoma, pa naj mu kdo še tako dopoveduje, da je $H_2 + O$ isto, kar voda. Po masi morda, ki se znanstveniku zdi nekaj najvažnejšega, po drugih lastnostih pa ne. In prav te imajo včasih glavni pomen, dasi jih je kemikov enačaj zanikal. Vsaka sprememba, vsako mnoštvo, vsaka individualnost skriva v sebi nekaj izvirnega, načelno nedoumljivega. Naša istovetenja so vedno po kaki strani napačna, naše razlage nezadostne, najmanjši pojav skriva v sebi nedoumljivosti. Scientistične nade so utopija.

Meyersonovo epistemološko delo zasluži, da ga poznata znanstvenik in filozof.

III

Najvplivnejša in na Sorboni že dlje časa nekako uradna filozofska struja je idealizem. Dobro monografijo o francoskem idealizmu je izdal l. 1954 A. Etscheverry.

Filozofski idealizem je, kakor znano, težnja, izvesti vso bitnost na nekaj idejnega, miselnega, duhovnega. Najprimitivnejša filozofija je materializem, kakor pričajo o tem prve grške filozofske šole. Materializem tako naivno doživlja predmete, da pri tem pozabi,

da jih doživlja! Ko se pa filozofija količkaj razvije, postane pozorna na to, da o zunanjih predmetih vemo nekaj edino vsled tega, ker ob njih nekaj doživljamo. To, za kar čisto neposredno vem, je doživljaj, občutek, čustvo, misel, hotenje. Samo v doživljaju in »preko« doživljaja dojemam zunanje predmete. Vsi pa vemo, da se nam včasih samo zdi, da kaj vidimo ali slišimo, dočim v resnici ni ničesar. Doživljaj, ki smo ga imeli, je bil istinit, predmet, ki je nanj meril, pa ne. Stavi se torej vprašanje, kako ugotoviti, kdaj doživljajem odgovarjajo predmeti. Točen odgovor nikakor ni lahek. Filozofski idealizem v tej ali oni obliki trdi, da odgovora sploh ni, ker je vprašanje nesmiselno. To, kar mi dojemamo, je vedno le naš doživljaj, svet doživljajev je edini naš svet. Nikdo nikoli še ni »skočil iz samega sebe«, da bi se prepričal, kako je s predmeti »tam zunaj«, izven doživljajev. Naiven človek potipa predmet, da bi se prepričal, ali prav vidi. Pa tudi tipanje je seveda doživljaj, nekaj našega, subjektivnega. Iz sebe ne moremo. Prepričanje, da bivajo predmeti tudi, kadar jih nikdo ne doživlja, je po mnenju idealizma gola prevara.

Zgodovinsko je na početku modernega idealizma, ki je še danes morda najjačja filozofska struja v Evropi, René Descartes. Sam sicer ni bil idealist, toda postavil je premise, ki so precej logično vodile v idealizem. Pravi pogon je struji dal Kant, zato je tudi zavladal idealizem najprej v Nemčiji v pokantovskih sistemih, od tam se je pa razširil v ostale dežele. Francoski idealisti najrazličnejših odtenkov so bili: Renouvier, Ravaisson, Lachelier, Hamelin, Boutroux, ki smo ga že omenili. Izmed živečih, ki jih je dolga vrsta, je najuglednejši Léon Brunschvicg. Podobno kakor Meyerson išče tudi Brunschvicg v zgodovini znanosti dokazov za svoj nazor. Najznamenitejša njegova dela so: *Les étapes de la philosophie mathématique*, 1912, *L'expérience humaine et la causalité physique*, 1922, *Le progrès de la conscience dans la philosophie occidentale* v dveh knjigah iz l. 1927.

Brunschvicgov subtilni idealizem je pravi »crux interpretum«. Filozof zavrača stari Berkeleyev idealizem prav tako odločno, kakor materializem, kot dve skrajnosti, ki sta na isti vršini. Prvi podstavlja subjekt, jaz, mikrokozmos kot nekaj dovršenega, danega, absolutnega in vanj potegne vesoljstvo, drugi na enak način nejaz, objekt, makrokozmos in nanj izvede duha, dočim po Brunschvicgu vesoljstvo ni dano ne kot duh, ne kot materija, ampak ga intelektualna samosvest človeštva v svojem razvoju oblikuje in s tem tvori. »V smislu racionalnega idealizma jaza prav tako ni pred nejazom, kakor ni nejaza pred jazom; jaz in nejaz sta dva odgovarjajoča si proizvoda istega intelektualnega procesa.«¹² »Resnice ne smemo več opredeljevati kot vzporednost med subjektivimi idejami in med predmeti v naravi, ampak kot zvezo med likom, ki ni nič, ako se mu od zunaj

¹² *L'expérience humaine et la causalité physique*, str. 611.

ne nudi prilika, da se udejstvi in javi, in med stvarjo, ki šele s tem začne bivati, da zadosti dvojnemu pogoju: intuiciji a priori in intelektovi unifikaciji¹³, to je, ko jo razum oblikuje. Šele predmet omogoči subjektu, da se zave kot jaz, šele jaz oblikuje stvar, da postane predmet. Zgodovina znanosti je torej obenem zgodovina človeškega duha, ki mu znanstveno oblikovanje omogoča samozavest, in zgodovina vesoljstva, ki je plod tega oblikovanja. — To so stare Kantove misli, samo »Ding an sich« je izginil.

Idealistična struja prevladuje tudi pri francoskem filozofskem društvu, ki izdaja o svojih sejah zanimivi *Bulletin de la société française de philosophie*, njeno glasilo je pa *Revue de Métaphysique et de morale*.

IV

D očim so Meyersonova in Brunschvicgova dela polna masivne erudicije, je Bergson povsem drugačen. Tudi njemu ne manjka znanstvene naobrazbe. V zadnje potankosti pozna moderno psihologijo, patologijo, entomologijo, pa tudi fizikalne vede pazljivo zasleduje. Toda to znanje rabi tako diskretno, da ga površen čitatelj sploh ne opazi. Njegov sistem je ves iz enega kova, pravi estetični umotvor. Gladko tekoča proza spominja na Descartesa in Bossueta, ki sta Francozom od nekdaj vzor znanstvenega sloga, njegove čudovite primere in pesniško navdahnjenje ga dela sorodnega Platonu, njegova izvirnost ga vzporeja med najgenialnejše mislece vseh časov. Zato tudi najodločnejši nasprotniki le s spoštovanjem govore o Bergsonovi filozofiji. »Pozdravimo jo, tako pravi eden izmed njih, kot genialno delo, ki mu želimo številnih občudovalcev, — toda nobenega učenca.«

Težko je podati glavne teze Bergsonove filozofije, in če bi jih podali, bi to gotovo ne bila več Bergsonova filozofija. Pravo filozofijo, tako uči, je treba dojeti drugače, ne z razumom, ampak intuitivno. Kajti prava filozofija nikoli ni sestav logičnih dedukcij, ampak plod filozofove intuicije. To, kar povprečen človek vidi na njej, to je samo gradivo, ki ga je mislecu nudila doba in okolica, ki se je slučajno v njej rodil. To je kakor kup smeti, ki jih dvigne vrtinec. Kdor hoče razumeti vrtinec, ne sme začeti z raziskovanjem teh smeti. One le kažejo zračno strujo, vrtinec pa niso. Filozof bi lahko živel nekaj sto let prej ali pozneje, poznal bi druge sisteme in drugačno vedo, staval bi si druge probleme in rabil drugačne izraze. Niti ena vrstica njegovega dela bi morda ne bila takšna, kakor je sedaj, in vendar, ako je pravi filozof, bi povedal isto. Samo z drugimi znaki bi skušal izraziti svojo intuicijo.

Ta intuicija je nekaj tako enovitega, obenem pa visokega, nadumskega, da je naša pamet, ki nam jo je dala narava za vsakdanje življenje, nikoli ne doume in ne more izraziti. Filozof bi rad povedal

¹³ Istotam, 508.

eno samo stvar, pa govori vse življenje in piše knjigo za knjigo, da bi morda končno le kako izrazil ali dal vsaj slutiti, kar je dojel v neizrazni intuiciji. V ta namen so še najboljše primere. Mislec, ki rabi suhi znanstveni slog, zavede čitatelja, da meni, da je to, kar čita, vse, mesto da bi tudi sam skušal podoživeti filozofovo intuicijo, ki si zaman išče podobe v besedi.

Kako je torej filozof Bergson dojel vesoljstvo? Kakšna je njegova filozofska intuicija? Kaj bi on rad novega povedal svetu? Da ne bomo nezvesti njegovim načelom, se zatecimo k primeri, k Bergsonovi lastni primeri.

Mislimo si zaprto posodo, kjer se tvori para pod visokim pritiskom. Posoda ima luknjice in para v silnem zagonu brizga na prosto. Toda v mrzlem okolju se zgošča in v kapljicah mrtvo pada k tlom. Nova para sika tem kapljicam nasproti, skuša jih dvigniti, v resnici pa le ovira padanje. Prvotnega poleta jim ne more vrniti. Tako sili iz neskočnega rezervoarja življenjski gon, »élan vital«, tako peša in se v svojem padanju zgošča v materijo. Le kar je življenja v svetovju, to še hrani iskrico prvotnega elana, skuša razgibati snov, pa samo zavira splošni propad. Toda primera je slaba, ker je vzeta iz mrtve prirode; élan vital je pa življenje, svoboda, neprestano ustvarjanje novega, izvirnega. Vzemimo drugo. Dvignem roko. Hotena kretnja, nedeljiv, nov, stvariteljni čin. Ko poneha kretnja, roka sama sebi prepuščena pada. Skušam jo zadržati. Novo hotenje prešine ud, padanje se zmanjša. Odmislimo roko iz mesa in kosti, pa obrnimo vso pozornost čisti kretnji in njenemu razkroju, padanju. Gesta, ki se tvori, hotenje, to je élan vital; padanje, popuščanje volje, gesta, ki se razkraja, to je materija. Naše izskustveno vesoljstvo, ki je deloma živo, deloma neživo, je kakor gesta, ki se tvori, v gesti, ki se razkraja, prahotenje, ki se v svojem zagonu bori proti nasprotnemu toku materije. Življenje je stvariteljna gesta, ki poraja vedno novo, izvirno, materija pa njen propad, počelo stalnosti, ponavljanja, mehanizma. Materija je zamrli elan, zodenela para, padajoči drobci ugasle rakete, otrpla lava, oledeneli tok.

Življenski elan od nekod vre. To je Bog. Bog ni kaka reč, ampak čisto življenje, večno ustvarjanje, brezmejna svoboda.

Preprost človek vidi življenje kot nekaj statičnega in razkosanega med poedince, vrste in rodove, on vidi, da govorimo v podobi, le posamezne bilke, kako nihajo na mestu. Filozof ga pa zre kot nedeljiv val, ki se zažene preko njive na travnik in v gozd. Poedinec in vrste so le drobci, ki so za hip zanihali v tem valu, pa zopet zamrli, življenjski val si pa utira svojo pot naprej.

Življenje se vedno sunkoma zaganja kvišku, pa zopet omaga, val tvarnosti, ki mu teče nasproti, ga vedno znova zaustavi, da se začne vrteti v brezkončnem kolobarju na mestu, kakor rečni tok, ki ga je zaneslo za pomol. Ti zaporedni zagoni, ki so liki žareča lava, ki si

vedno znova prežge pot skozi okameneli ognjenik, nato pa se razlije na mestu, to so posamične rastlinske in živalske vrste. V dveh smereh je življenje prodrlo najvišje. V smeri intuitivnega nagona in v smeri racionalnega človeka. Toda prva struja, ki je v žuželkah kakor čebele in mravlje dosegla neverjetno popolnost, se je zamotala v svoje mehanizme in ne more iz njih. Élan vital se je za vedno pogreznil v materijo in samo ponavlja. Razum je mnogo manj popoln kakor nagon, ima pa to prednost, da ni slepo naperjen na določena dejanja, marveč je zmožen vedno novih domislic brez konca. Zato ima edino v človeku življenje še prosto pot. Tu je možen še zadnji in najvišji zagon, zagon k Bogu. Človeštvo ga je vedno poskušalo, pa brez uspeha. Šele Kristus je storil odločilen prodor in za njim krščanstvo s svojimi mistiki. Mistik je nadčlovek in tvori prav za prav novo, najvišjo vrsto življenja na zemlji, saj je strl vse sponse materije in se potopil v pravrelo življenja, v Boga. Zato je nerazumljivo, kako je mogla psihologija prejšnjega stoletja velike krščanske mistike, ta najžlahtnejši sad človeštva, te velike tvorce, polne najbolj zdrave razsodnosti smatrati za nemoralne ljudi. Da, tudi patologija pozna pojave, ki so mističnim slični, toda ako najdemo v blaznici človeka, ki se vede, kot da je Napoleon, ali mar iz tega sledi, da je bil Napoleon blaznež?

Po vsem tem se zdi, da je temeljna intuicija, ki jo dajejo slutiti Bergsonove primere, postavila filozofa pred staro dilemo: bitje ali nastajanje, Parmenid ali Heraklit, dilemo, ki jo je Bergson podvojil z drugo: razum ali intuicija. Bergson se je odločil za Heraklita, za nastajanje, za intuicijo. Razum lahko dojema samo posamične negibne drobce. Zato si razseka valoviti tok vesoljstva v ločena bitja, zato razstavi čas v množino brezčasnih trenutkov, gibanje v sestav negibnih pozicij v prostoru, življenje v mrtev mehanizem. Toda stalnih bitij ni, čas ni vsota trenutkov, gibanje se ne da sestaviti iz zaporednih mirovanj, življenje ni mehanizem. Zato nam je svet uganka vse dotlej, dokler ga motrimo z razumom. Ako hočemo dojeti osnovno bitnost vesoljstva, ki je življenje, ustvarjanje, svoboda, se moramo zateči k intuiciji, poglobiti se moramo vase in zreti svoje osebno življenjsko trajanje, ki je nepretrgan tok.

Ti veliki obrisi Bergsonove filozofije, ki se mnogim zdi sicer genialna, toda bolj pesniška kakor znanstvena zamisel, morda res niso najvažnejši plod filozofovega napora. Toda nekaj drugega je sistem, nekaj drugega podrobno delo, ki je sistem rodilo. In prav v tem podrobnem delu je Bergson velik. Treba je samo odpreti katerokoli francosko psihološko študijo, pa takoj opazimo ogromen znanstveni pomen bergsonizma. Psiholog Essarter n. pr. pravi: »Naj bo usoda Bergsonove metafizične zamisli taka ali taka, ... o njegovem strokovno psihološkem delu se že lahko sedaj trdi, da tvori v mnogočem del dokončnih znanstvenih pridobitev.«¹⁴ Isto velja o njegovih sijajnih

¹⁴ Philosophes et savants français du XXe siècle. IV, La psychologie, str. 191.

analizah, ki so za vselej zavrnila pozitivizem in materializem. In prav zato, ker se je odločno uprl morečemu materialističnemu scientizmu in zopet priboril veljavo pravi psihologiji in duhovnim vedam vobče, se je Bergson tako priljubil mladini. »Popolnoma razumem,« pravi Archembault, »čustva kakega Lotteja ali Péguya, saj sem jih tudi v veliki meri delil z njima: ,Nikoli ne pozabim vzhičenja, ki me je vsega prevzelo ob knjigi *L'évolution créatrice*. Čutil sem Boga na sleherni strani.«¹⁵

Bergsonizem je užigal, našel si je pot v salone, postal je moda. Nekateri katoličani so menili, da bi naj tudi Cerkev čez noč zavrgla preizkušene sisteme in se oprijela bergsonizma. Prav takrat in deloma pod vplivom nove filozofije se je pojavil na verskem področju modernizem, ki je hotel tudi versko resnico podvreči neprestanemu razvoju in jo s tem razbliniti. Cerkev je morala nevarno vretje v svojem okrilju zatreti in prepovedati vsem, ki si ne dobe posebnega dovoljenja, branje treh Bergsonovih knjig: *Essai sur les données immédiates de la conscience*, *Matière et mémoire*, *L'évolution créatrice*. S tem seveda ni povedano, da bi filozof, ki je katoličan, ne mogel biti bergsonovec, ako se nedvoumno izrazi glede nekaterih kočljivih točk. Eden izmed takih navdušenih katoliških bergsonovcev je n. pr. Jacques Chevalier, univerzitetni profesor v Grenoble.

Glavni očitke Bergsonovi filozofiji, ako jo gledamo z religioznega stališča, je panteizem.¹⁶ Para in voda, raketa in pepel, izvir in reka in led, ki se tvori na njej, ali ni to končno isto? Enako Bog, élan vital in materija. L. 1908. in 1912. je J. de Tonquedoc v reviji *Etudes* posvetil temu vprašanju temeljito študijo. Bergson mu je poslal v odgovor pismo, kjer pravi: »V knjigi *Essai sur les données immédiates de la conscience* sem obsvetlil dejstvo svobodne volje. Delo *Matière et mémoire* je tako rekoč s prstom pokazalo na duha. *L'évolution créatrice* prikazuje stvarjenje kot dejstvo. Iz vsega tega se jasno odraža ideja Boga, svobodnega stvarnika, početnika stvari in duha... in torej zavrnitev monizma in vobče panteizma.« Pismo je priobčeno v drugi študiji. Eno je s tem dognano: Bergsonizem, kakor si ga zamišlja Bergson sam, ni panteizem.

Toda nejasni teksti so ostali. Zato je vse z napetostjo pričakovalo že davno napovedano knjigo o morali in religiji, v upanju, da bo pri-

¹⁵ Le témoignage d'une génération, 193.

¹⁶ Zanimivo je, da Bergson te besede, ki so jo tolikokrat imenovali v zvezi z njegovo filozofijo, ne mara. Na vprašanje: Comment doivent écrire les philosophes, ki ga je francoskim mislecem stavil C. Bourquin, je odgovoril med drugim tudi tole: »Kako je treba paziti n. pr. na izraz ,panteizem'! Kot lahko pejorativen, prav kakor izraz ,misticizem', služi marsikomu v to, da z njim neprijazno označi vsako filozofijo, ki mu ne prija in ki bi jo rad odpravil, ne da bi jo trebalo podrobno obravnavati. Nisem dovolj hud, da bi zahteval, naj ga ubijejo, pa ko bi hotel ta izraz umreti lepe naravne smrti, bi ne potočil nobene solze za njim.« Anketa je izšla l. 1924 v posebni knjižici, gl. str. 14.

nesla popolno jasnost. Filozof, ki je zelo bolehen, je pustil dolgo čakati. Zato je pa bil tem večji filozofski in literarni dogodek, ko je l. 1932 končno vendar izšla z naslovom: *Les deux sources de la morale et de la religion*. Neka velika pariška knjigarna je ob tej priliki izpraznila svoje izložbe in razstavila eno samo knjigo: *Les deux sources...* Knjiga je res krasna in sijajno završuje Bergsonovo delo. Toda nejasnosti niso izginile. Katoliški misleci se še naprej dele v dva tabora glede Bergsona. Penido duhovito pravi: »Kdo neki je mogel reči, da katoliški filozofi samo drug drugega ponavljajo? Pred seboj imamo tri — pri tem misli na patre J. de Tonquédoc, B. Romeyer, E. Rideau — ki niso samo katoličani, ampak duhovniki, kaj pravim, celo jezuitje in ki so si komaj podobni: Eden je tomist, drugi eklektik, tretji bergsonovec. Kdo bi si mogel želeti večje raznolikosti?«¹⁷ — Vsekakor je ta zadnja Bergsonova knjiga po svoji inspiraciji ne samo krščanska, ampak katoliška. Tako še noben nekristjan — Bergson je jud — ni pisal o katolicizmu, o njegovi mistiki in morali. Temeljito študijo o teh vprašanjih z naslovom: *Moderni filozof — branitelj krščanstva?* je lani napisal mladi hrvaški filozof dr. Djuro Gračanin.¹⁸

Zelo blizu Bergsonu je Edouard Le Roy, matematik in filozof, član Instituta in profesor v Collège de France. Vendar se ima za idealista, dočim je Bergsonova filozofija realistična. Le Roy, ki smo ga omenili tudi med epistemologi, jadra prav po ožini, ki loči teizem in panteizem. Teologi ga dobro poznajo kot enega izmed najvplivnejših modernistov. Toda zanimivo, Le Roy je odločen in vesten katoličan. Ko so mu obsodili njegovo knjigo *Le Problème de Dieu*, ki je izšla l. 1930, je poslal pariškemu kardinalu sledeče pismo: »Eminenca, moja volja v skladu z vsem mojim prepričanjem in čustvovanjem je vedno bila, da živim v veri in v občestvu Cerkve. Zato sprejemam s spoštovanjem in v duhu krščanske zvestobe dekret Svetega Oficija, ki ste mi ga bili priobčili, v vsej preprostosti in sinovski vdanosti.«¹⁹ Pri tem ne smemo pozabiti, da smo v laični Franciji, kjer take izjave profesorju na državnem zavodu lahko samo škodujejo.

Drug filozof, ki bo v zgodovini filozofije brez dvoma več pomenil kakor sedaj, je Maurice Blondel. Izhodišče njegove filozofije ni ne subjekt ne objekt, marveč to, v čemer se oba stikata in prepletata: konkretno dejanje. Osnovne misli svoje filozofije je podal l. 1893 v delu *L'action*, dejanje. Blondela so na Sorboni zelo hladno sprejeli, ker je preočito poudarjal svoje katoliško prepričanje, pa tudi katoli-

¹⁷ Dieu dans le bergsonisme, Paris 1934, str. 225/26.

¹⁸ Govorili so celo, da je Bergson postal konvertit. To vest je prvi razširil francoski list *Comoedia*, od tam je zašla v druge revije; tudi pri nas smo jo brali. Vendar je prezgodnja. Bergson gleda na krščanstvo še vedno zgolj s filozofskega stališča in popolnoma prezre v njem nadnaravni vidik, kakor je to pokazal dr. Gračanin.

¹⁹ Pismo je priobčil dnevnik *La Croix* dne 16. jan. 1932. Cit. Garrigou-Lagrange: *Le réalisme du principe de finalité*, Paris 1932, str. 64, op. 1.

čani se niso navdušili zanj, ker so se zbirali okoli tomizma. Ostal je osamljen z nekaj najožjih prijateljev. Sledila je doba polemik, do kakega večjega dela ni prišel. L. 1934 pa je izdal zopet veliko delo v dveh knjigah s kakimi 1000 stranmi z naslovom: *La pensée*, naslednje leto pa *L'être* na 500 straneh. Sedaj pripravlja predelano in pomnoženo izdajo svoje prve študije *L'action*, ki bo obsegala dve knjigi. S tem bo podal zaokroženi sestav, ki si ga je že od nekdaj zamišljal kot trilogijo: dejanje — misel — bitje.

V

Ob koncu še nekaj besedi o mladi, živahni realistični struji, ki se zbira predvsem pod okriljem tomizma. Realistični val v sodobni filozofiji je svetoven pojav. V Ameriki in Angliji tvori neorealizem močne šole. Tudi nemški fenomenologi, ki pravi Gurvič o njih, da so v nekaj letih skoraj izpodrinili kantizem z nemških univerz,²⁰ so čisto realistično usmerjeni. Isto lahko rečemo o Meinongovi šoli, ki je pa šele v našem Vebru dosegla svoj cilj in prodrla od istinitosti - veljavnosti do istinitosti - eksistence in s tem zadela na realna tla.

Za neorealistično gibanje je bila in je še tudi Cerkev velikega pomena. Filozofska razrvanost izza renesanse je imela namreč tudi za teološko vedo neprijetne posledice. Imena katoliških filozofov s početka prejšnjega stoletja kakor De Bonald, La Mennais, Bautain, Bonetti so v dogmatikah v sumljivi bližini kakih herezij. Zato se je pojavila težnja po enotnem zdravem filozofskem pokretu. Bistri misleci v okrilju Cerkve so se začeli vračati k tomizmu. To gibanje je podprl s svojo avtoriteto papež Leon XIII. z encikliko *Aeterni Patris* l. 1879. Široko umevan tomizem je postal skupna filozofska podlaga po vseh cerkvenih učiliščih.

Tudi Francozi imajo veliko zaslugo pri aristotelsko - tomistični renesansi. Že tri leta po encikliki je ustanovil Désiré Mercier, poznejši belgijski kardinal, v Louvainu posebno stolico za tomizem, ki se je v kratkem razvila v filozofski institut. Louvainska šola je vzgojila izvrstne delavce na filozofskem področju. Omenimo le strokovnjaka za zgodovino srednjeveške filozofije M. de Wulfa in patra Mandonnetta, ki je umrl letos na spomlad. Louvainsko filozofsko društvo izdaja glasilo *Revue néoscolastique*, ki prinaša dragoceno izčrpno filozofsko bibliografijo, le slovanski jezik na žalost ni nobeden zastopan. Louvainska šola se naziva neotomistično in se posebno trudi za stik med znanostjo in filozofijo. Nekoliko se ji pozna tudi nemški vpliv.

Tomisti na Francoskem se po večini strožje drže Tomaža. Nekaterim nasprotniki naravnost očitajo, da so »paleotomisti«. Zmernejši izdajajo

²⁰ G. Gurvitch, *Les tendances actuelles de la philosophie allemande*, Paris 1950, str. 11.

Revue de philosophie — ki je ne smemo zamenjati z Lévy-Bruhlovo *Revue philosophique*. Med francoskimi tomisti so najbolj znani: oba dominikanca patra Sertillanges in Garrigou-Lagrange, silno plodoviti R. Jolivet, ki deluje v Lyonu in oba laika Etienne Gilson in Jacques Maritain. Gilson, profesor na Sorboni, je znan po svojih mojstrskih monografijah o sv. Avguštinu, Bernardu, Bonaventuri in Tomažu. Z njimi je odkril Sorboni čudovito višino srednjeveške filozofije in za vselej onemogočil naziv »temni srednji vek«. Odslej bo temen samo še ignorantom. Maritain je profesor na Katoliškem inštitutu v Parizu in velja za največjo avtoriteto med sodobnimi tomisti. Bil je Bergsonov učenec, nato je dve leti poslušal v Heidelbergu slavnega vitalista Driescha, končno pa ga je p. Clérissac opozoril na Tomaža Akvinskega in postal je njegov najzvestejši učenec. Prvič je zbudil pozornost v filozofskem svetu, ko je l. 1913 izdal obsežno delo o Bergsonu, kjer je ostro, kakor to znajo samo konvertiti, zavrnil filozofijo svojega nekdanjega učitelja. S tem je zbudil pri mnogih velik odpor, vendar tudi nasprotniki, kakor Parodi, občudujejo njegovo nenavadno ostrino misli. Knjiga je izšla drugič l. 1930. Med poznejšimi deli, ki jih je veliko število, sta filozofsko najvažnejši *Réflexions sur l'intelligence* iz l. 1924 in *Les degrés du savoir* iz l. 1932. Lepslovca bodo zanimale študije *Art et scolastique*, *Réponse à Jean Cocteau*, *Gino Severini*, *Frontières de la poésie et autres essais*. — Zdi se, da je tomizem še v dobi odkrivanja pozabljenih starih filozofskih vrednot in ima dobo velikih samostojnih sintez še pred sabo.

Francija je že od nekdanj domovina filozofije. V srednjem veku so rekli: V Italiji papež, v Germaniji cesar, v Franciji znanost. Začetnik moderne filozofije je bil zopet Francoz Descartes. S Kantom pa je nenadoma nemški genij šinil kvišku. Nemški idealizem je preplaval svet. Francija se je takrat zvijala v krčih revolucije. Njena inferiornost je trajala skozi velik del 19. stoletja. Renana in njegovih sodobnikov je bilo skoraj sram, da niso Nemci. Vsemu je sledil še poraz l. 1870, ki so ga mnogi smatrali za naravno posledico svoje manjvrednosti na znanstvenem področju. Pesimistom se je zdelo, da bodo zdrknili na vršino kake Španije. Toda prav ta poraz jih je zbudil k novemu naporu na vseh področjih. Kar se filozofije tiče, so danes zopet na vodilnem mestu in lahko s ponosom zro na svoje velike može in na mladi rod, ki tako številen stopa na plan. Francoski Bergson v nekem smislu danes nima tekmeča v filozofskem svetu.